

Kommentar til Anne-Marie

Eiríkur Smári Sigurðarson

Jeg vil begynde med at takke Anne-Marie for hendes forsvar for Platons politiske filosofi. Det må være vores opgave at fortsætte Platons stræben på at gøre filosofien politisk og politikken dermed fornuftig – dvs. hvis vi deler den grundopfattelse at vi kan og skal indrette staten og det menneskelige samfund fornuftigt. Når vi overvejer hvor god en stat er eller hvor god en politisk filosofi er eller hvor god en økonomisk teori er, gør vi godt i at undersøge den enkelte borgers rolle og skæbne i staten, filosofien eller teorien. Når Platons teori i *Staten* betragtes fra denne synsvinkel er der mange der mener at han tager gruelig fejl. De enkelte borgere er underkastet den herskende klasse, der bruger dem som instrumenter i at fremme sine egne interesser, der er ét med statens interesse. Den som forsvarer Platon skal derfor vise at hans teori om staten er, hvis den bliver realiseret, den bedste for alle borgere. Det har Anne-Marie forsøgt. Men jeg er ikke overbevist. Generelt mener jeg at hun har stillet det rigtige spørgsmål i begyndelsen – spørgsmålet om den enkeltes lykke – men har glemt det på vej til slutningen.

Ifølge Platons *Stat* er lykken en konsekvens af retfærdighed. Retfærdighed er den rigtige orden i sjælen. Sjælen har den rigtige orden hvis den fornuftige del hersker – *to logistikon*. Det er ikke nogen nem sag for fornuften at beherske de dyriske elementer i mennesket – husk hestene i Platons *Faidros* (det er en voldelig metafor, som f.eks. Ferrari har understreget¹). Det menneske der er bedst i stand til at være retfærdigt og derfor lykkeligt er filosofen, og det kun efter en uhyre lang træning. En stat er retfærdig og derfor lykkelig hvis og kun hvis den beherskes af det fornuftige element. Det fornuftige element er denne gang fornuftige mennesker, dvs. filosoffer. En stat er derfor kun retfærdig og lykkelig hvis den regeres af filosoffer.

Den overordnede kritik Anne-Marie begynder med – hentet fra Aristoteles – drejer sig om hvor vidt staten kan være lykkelig uden at de enkelte borgere er lykkelige.

1. G.R.F. Ferrari, *Listening to the Cicadas*, Cambridge 1990.

lige. Sokrates siger tydeligt i begyndelsen af fjerde bog at målet med statsdannelsen er ikke at gøre vogterne lykkelige. I syvende bog gentager han pointen, men denne gang om filosofen. Hvorfor skulle filosofen, der har forladt hulen og fundet den rigtige lykke, stige ned og deltage i politik? Svaret lyder:

Men nu har du jo glemt igen, min ven, sagde jeg, at loven ikke bryder sig om, at én enkelt klasse i en stat har det særlig godt, men den bestræber sig for, at dette bliver tilfældet i hele staten, derved at den knytter borgerne sammen ved overtagelse og tvang og får dem til at dele med hverandre de fordele, som de hver for sig er i stand til at meddele samfundet, og selv medvirker til at fremskaffe sådanne mænd i staten, ikke for at give hver enkelt lov til at vende sig, hvorhen han vil, men for selv at kunne benytte sig af deres hjælp til at holde sammen på staten. (519e-520a; overs. Hans Ræder²)

Det er således klart at det overordnede formål med statsdannelsen er helhedens gode. Men det kan forstås på mange forskellige måder. Jeg vender tilbage til det.

I sit foredrag stiller Anne-Marie spørgsmålet: "Hvordan forholder det sig egentlig hos Platon med lykken for den enkelte i staten?" Dette er et centralt problem i Platons politiske filosofi og spørgsmålet om den enkeltes lykke er et centralt problem i politisk filosofi overhovedet. Hun finder en del problemer hos Platon men kommer til den overordnede konklusion at Platons ultimative krav til staten er at realisere "en individuel forfatning i mennesket, der gør det muligt at sove i fred". At kunne sove i fred betyder at et menneske er lykkeligt. Hun mener således – tror jeg – at den individuelle lykke er, ifølge Platon, kriterium for den gode og lykkelige stat og ikke omvendt.

Der hvor jeg har problemer ved Anne-Maries fremstilling er i hendes brug af begreberne *menneskelig lykke* og den *enkeltes lykke* eller den *individuelle lykke*. Hvilket menneske tales der om? Hvem er den enkelte? Har alle borgerne en del i

2. Platon, *Staten*, overs. Hans Ræder, København, 1961.

lykken der følger af sjælens ro? Og hvis alle, hvordan? Hvis lykke forstås som den rigtige forfatning i sjælen, og den rigtige forfatning består i at fornuften hersker, er det umiddelbart klart at ikke alle borgerne har af sig selv den beherskelse af det dyriske i sjælen der kræves. Det må så være statens rolle at beherske dem og gøre dem lykkelige. Som Sokrates siger i slutningen af niende bog (passagen Anne-Marie henviser til):

... vi må gå ud fra, at det er bedst for enhver at blive behersket af en guddommelig og indsigtfuld magt, helst således, at man har den i sit indre som en del af ens eget væsen, men hvis det ikke er muligt, således at man bliver ledet udefra, for at vi alle, så vidt muligt, kan blive formede på samme måde og venner af hinanden, fordi vi styres af den samme magt. (590d; overs. Hans Ræder)

Pottemageren skal således tvinges til at sove godt om natten. Hans sjæl skal beherskes af en anden. Ellers bliver han ikke lykkelig. Mit overordnede spørgsmål til Anne-Marie er derfor: I hvilken forstand er den dyriske pottemager lykkelig i Platons stat? En forudsætning for svar må være at ikke alle er af naturen egnede til at blive filosoffer – det er tydeligt i uddelingen af arbejde i *Statens* anden bog. Gælder det driftsøkonomiske svar også for pottemageren der ikke har den indre styrke til at beherske de dyriske drifter? Eller skal vi acceptere, med Vlastos og andre, at kun filosoffer kan være rigtig retfærdige og lykkelige? At almindelige menneskers retfærdighed og lykke er en anden classes retfærdighed og lykke? Når Platon i *Statens* niende bog, umiddelbart efter den citerede passage, siger om loven at den yder bistand til alle statens borgere, og om de unge, at vi først lader dem have deres frihed når vi har tilvejebragt en ordnet forfatning i dem og indsat en tilsvarende vogter og leder til den vi har, så kan jeg ikke se noget der tyder på at han mener, at alle borgerne kan “administrere sin egen frihed”. Det eneste han siger er at loven, som et ydre styrende organ, yder bistand til alle borgerne – ligesom fornuften som filosofen sidder på – og at målet med uddannelsen er at styrke den rigtige forfatning i deres sjæl.

Det jeg savner i Anne-Maries behandling af spørgsmålet om den enkeltes lykke er en diskussion af almindelige menneskers lykke og hvordan *den* skal tilvejebringes. Det er måske derfor foredraget hedder “statens betydning for menneskelig lykke hos Platon”. Hvis menneskelig lykke er den lykke filosofen har, ved sin perfekte retfærdighed, er konklusionen måske den at almindelige mennesker ikke har muligheden for menneskelig lykke.

Fra den enkelte til helheden og politikens funktion. Hvis statens formål er helhedens lykke må vi spørge om hvilken helhed der tales om og hvordan delene af helheden forholder sig til den. Jeg vil her kort inddrage Taylors tredeling af totalitære stater og spørge om hvilken slags Platons stat er³. Taylor mener det er helt klart at Platons stat, som den præsenteres i *Staten*, er en totalitær stat – den er autoritær og bygger på ideologi. Men der er tre forskellige former af totalitære stater. I den første og værste form er individerne fuldstændig underordnede statens mål, der er bestemt uafhængigt af borgernes vel. Staten betragter kun individernes vel hvis det gavner staten. Den anden form ligner den første, men forskellen er den at individernes vel er identisk med det de har at give til staten. Individet er en organisk del af en helhed. I den tredje form, og Taylor mener at det er denne form Platon har in mente i *Staten*, er det statens funktion at fremme borgernes vel. Det er stadigvæk en totalitær stat, men statens mål er borgernes vel, og borgernes vel er ikke identisk med deres funktion i staten.

Nu til Anne-Maries diskussion af Platons brug af analogien mellem individ og stat i *Staten*. Analogien går i to retninger. Staten er som individet og individet er som staten. Hun begynder med staten som individ og hævder at det er meningsløst at tale om individets lykke i dette tilfælde. Her er der kun tale om funktioner i staten, ligesom der er tale om funktioner i den enkeltes sjæl og ikke en samling individer. I analogien læst på denne måde ser Anne-Marie politikens funktion hos Platon. Politiken skal ikke beskæftige sig med de individuelle lykke. Den skal beskæftige sig med staten og statens funktioner – dvs. borgernes roller i at fremme statens vel der består i at lave det de er sat til at gøre – og den skal derfor sørge for at staten bliver så retfærdig og lykkelig som muligt. Hvis dette er den rigtige for-

3. C.C.W. Taylor, “Plato’s Totalitarianism”, *Polis* 5, 1986: 4-29.

ståelse af politikkens funktion hos Platon ser hans stat ud til at være totalitær af den værste type. Politikken handler om statens egne mål og borgerne har kun en instrumental funktion. Kan det nu være rigtigt? Havde Popper alligevel ret? Er det nok at sige, at “hvis grundlaget ellers er i orden” – dvs. hvis staten er indrettet således at den virker – “så vil lykken følge ‘naturligt’ af indretningen”? Det ville give enhver tyrann lejlighed til at give borgerne skylden for sin egen elendighed – de opfører sig ikke ordentligt i staten og derfor virker staten ikke. Kan det være Platons ide om politikkens rolle?

Hvis analogien læses i den anden retning, hvor staten bruges til at belyse individet, finder vi noget andet, ifølge Anne-Marie. Vi finder en identitet mellem stat og individ og ikke kun en analogi. Og det er netop her, ifølge Anne-Marie, at vi kan tale om individets lykke. Analogien viser at mennesket, ligesom staten, er sammensat og at det kun kan blive lykkeligt hvis det er rigtigt indrettet. Sjælen skal være regeret af fornuften. Men i hvilken forstand er der tale om identitet mellem stat og individ? Hvis jeg forstår Anne-Marie rigtigt er sagen den, at hver enkelt borger er et produkt af staten. Hver enkelt er et politisk produkt. Et menneskes karakter er en funktion af den statsforfatning det lever i. Det vil sige, at hvis man bor i en demokratisk stat er sjælens forfatning demokratisk – fornuften har ingen monopol. Hvis man bor i Platons stat, der hvor filosoferne hersker, har fornuften kontrol over sjælen. Hvis det viser sig, som Platon mener, at en bestemt forfatning i sjælen leder til lykke hos den enkelte er det klart at det kræver en bestemt statsforfatning til at gøre borgerne lykkelige. Kun i en stat hvor fornuften hersker er borgerne retfærdige og derfor lykkelige.

Vi er derfor tilbage ved den anden del af analogien, der hvor politikken træder ind. Politikernes rolle må, ifølge denne fortolkning, være den at skabe den retfærdige og lykkelige stat uden hensyn til de enkeltes lykke. Er vi så ikke tilbage ved den dårligste af tyranniske stater?